

Nina Petek, Jan Ciglencečki
Univerza v Ljubljani

Budizem v himalajskih puščavah: tradicija jogijev in jogini v Zangskarju¹

1 Uvod

Tradicija budističnega menišтва in puščavništva na območju zveznega teritorija Ladakh v predelu indijske Himalaje se v zadnjih desetletjih nezadržno spreminja. Zaradi ogroženosti različnih vidikov kulturne, duhovne in materialne dediščine, ki so posledica hitrega razvoja infrastrukture, modernizacije, turizma in različnih negativnih vplivov globalizacije, smo v letih 2016, 2018, 2019 in 2022 opravili raziskave različnih vidikov puščavništva nekoč in danes.

Proučevanje žive tradicije budističnega puščavništva v Ladakhu, ki poteka pod okriljem Inštituta za študije menišтва in kontemplativne znanosti, temelji na pogovorih s puščavniki in puščavnicami, menihi, nunami, lokalnimi poznavalci kulturne in duhovne dediščine Ladakha ter domačini iz lokalnih skupnosti. Te se dopolnjujejo z raziskavami zgodovinskih kronik in primarnih filozofsko-religijskih besedil budizma, na katerih tradicija puščavništva še danes sloni. Vzporedno s tem se posvečamo tudi dokumentaciji propadajočih samostanov in meditacijskih votlin na širšem območju Ladakha ter popisovanju nesnovne dediščine, kot so religijski festivali, obredja, duhovne prakse ipd.

Zavoljo počasnih, a vztrajnih in neizogibnih sprememb, smo se v okviru omenjenih raziskav v letih 2019 in 2022 osredotočili zlasti na preiskavo puščavniške tradicije v Zangskarju. V članku bova tako predstavila kratek zgodovinski oris prihoda budizma v Ladakh in formiranje tradicije budističnega puščavništva na tem območju,

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa »Filozofske raziskave« (P6-0252), ki ga financira ARRS, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, in raziskovalnega projekta *Contemplative Traditions and Psychotherapy*, ki poteka pod okriljem raziskovalnega programa »New Horizon for Science and Religion in Central and Eastern Europe«, John Templeton Foundation, The Ian Ramsey Centre for Science and Religion, University of Oxford. Izbrane preliminarne rezultate raziskav sva v referatu z naslovom »The Yogis of Himalayan Deserts: The Living Tradition of Buddhist Eremitism in Zangskar« predstavila na mednarodnem znanstvenem kongresu *XLIXth Congress of the International Association of Buddhist Studies* v organizaciji IABS (*International Association of Buddhist Studies*), ki je potekal avgusta 2022 v Južni Koreji (Seoul National University). Za vsa dragoceno pomoč pri raziskovalnem terenskem delu se zahvaljujemo Shabirju Ahmadu Sofiju in lamam iz gompe Stagrimo v Zangskarju.

s posebnim poudarkom na Zangskarju, ter osvetlila nekatere vidike sodobne tradicije jogijev in jogini v dolini.

2 Puščavništvo v budizmu vadžrajana

Za budističnega puščavnika oz. puščavnico sta se v veji budizma vadžrajana (skrt. *vajrayāna*, tib. *dorje tekpa*), ki se je oblikovala v Tibetu, uveljavila termina jogi oz. jogini (skrt. *yogi*,² *yoginī*; tib. *naljorpa*, tudi *tsampa*, *ritröpa*). V Ladakhu in Zangskarju je za jogije in jogini v rabi tudi skupen izraz v ladaščini, namreč *tsams-pa*. Omenjeni termini označujejo nekoga, ki izvaja meditacijske prakse v osami, in sicer v samotiščih visoko v himalajskih gorovjih, večinoma v votlinicah ali majhnih skromnih kočah (Petek, 2022, 268). Odmaknjeni, a kljub temu lažje dostopni kot puščavniška samotišča so tudi vadžrajanski samostani, na kar kaže že samo poimenovanje *gompa* (tudi tib. *gönpa*, skrt. *aranya*), ki pomeni »odmaknjen kraj, območje« (*ibid.*).

Za začetnika puščavniške tradicije v budizmu vadžrajana velja Tilopa (skrt. *Tilopā*; 988–1069), véliki mahāsiddha,³ ki je svoje skrivno znanje o tantričnih budističnih praksah predal svojemu učencu Naropi (skrt. *Nāropā*, 1016–1100). Glede na podatke iz Naropove hagiografije⁴ je veljal za enega najvidnejših in najbolj učenih modrecev svojega časa; študiral je budizem v Kašmirju in na znameniti univerzi Nalanda v deželi Magadha (današnji Bihar), kjer je pozneje tudi poučeval. Bil je odličen poznavalec nauk in besedel budizma theravada (skrt., pal. *theravāda*), mahajana (skrt. *mahāyāna*) in tantričnega izročila. Za njegovo duhovno pot je bilo prelomno srečanje z mojstrom Tilopo leta 1057, po katerem se je začel intenzivneje posvečati meditacijskim praksam. Tilopa mu je razkril nauk, znan kot »šest dharm oz. jog« (tib. *chos drug*),⁵ ki so še danes temeljne prakse vadžrajanskega budističnega puščavništva. Prek predanega izvajanja teh meditacijskih tehnik je Naropa dosegel vrhovni uvid v praznino (skrt. *śūnyatā*, tib. *tongpa nyi*) in s tem osvoboditev, nirvano (skrt. *nirvāṇa*, tib. *nya ngen lé dé pa*).

Tilopa in Naropa tako veljata za začetnika puščavništva kot neodvisne in neinstitucionalizirane oblike budizma, saj sta osnovala njegove vsebinske in strukturne temelje, tj. prenos skrivnega tantričnega nauka z učitelja na učenca prek obreda iniciacije, kar je še danes značilnost te tradicije. Po zgledu Tilope je tudi Naropa postal

2 Soroden izrazu jogi je tudi sanskrtski izraz jogin (skrt. *yogin*), ki pa označuje mojstra v hindujski jogi. Pri tem velja poudariti, da so budistični jogiji v repertoar svojih praks vključevali tudi posamezne segmente hindujske hathajoge (skrt. *hathayoga*) (Petek, 2022, 268).

3 Skrt. *mahāsiddha*. Izraz označuje modreca, izurjenega v različnih tantričnih meditacijskih praksah, prek katerih dosega številne duhovne in fizične moči.

4 Glej npr. II.iii v: *The Life and Teaching of Nāropa* (prev. Guenther, H. V.), Oxford 1974.

5 V tibetanskem izročilu so znane tudi po imenu »Naropovih šest dharm oz. jog« (tib. *na ro'i chos drug*).

učitelj, s čimer se je začel kontinuiran proces posredovanja znanja in izkušenj, ki traja vse do danes. Naropa je nauk tako predal svojemu učencu Marpi (1012–1097), prve-
mu tibetanskemu predstavniku tradicije, ki ga izročilo opisuje kot vélikega mojstra v
tantričnih praksah.

Pod njegovim urjenjem se je v tantričnih meditacijskih tehnikah izmojstril
Milarepa (1052–1135), sicer izjemno kontroverzna oseba, o čemer priča njegova
življenjska zgodba, predstavljena v hagiografiji iz 15. stoletja, ki je nastala izpod
peresa jogija Tsangnyöna Heruke.⁶ Po smrti očeta je skrb zanj in njegovo mater
prevzel stric, ki jima je povzročil veliko gorja. Zaradi tega se je Milarepovo mater
polastila želja po maščevanju, ki jo je uresničil kar sin sam in s črno magijo po-
bil sorodnike, ki so mu prizadejali bolečine. Nenadoma se je zavedel neizogibnih
posledic svojih dejanj, zato je začel mrzlično iskati primerne učitelja, ki bi mu
razkril načine izničenja slabe karme (skrt. *karma*, tib. *lé*). Pot ga je vodila do Mar-
pe, ki mu je s svojim neizprosni in rigorozni pristopom pokazal pot očiščenja
vseh neugodnih posledic preteklih dejanj. Po urjenju v številnih praksah ga je Mar-
pa napotil visoko v gore, kjer je Milarepa nadaljeval z izvajanjem meditacijskih
tehnik. Nirvano je dosegel v času svojega življenja, kar predstavlja ključen obrat
od izhodiščne ideje zgodnjega budizma o postopnem doseganju osvoboditve, ki se
razteza skozi več življenj.⁷ Milarepa je tako postal zgled najbolj izurjenega jogija
in je pritegnil številne puščavnike, da so sledili njegovi poti, velikega slovesa pa
ne uživa le v tradiciji jogijev, ampak velja za vrhovnega tantričnega mojstra v va-
džrajanskem budizmu sploh. Poleg tega njegova življenjska zgodba implicira, da
je pot, ki jo je prehodil sam, sicer silno težavna, a dostopna tudi tistim, ki so poprej
živeli skrajno izprieno. S predanim izvajanjem tantričnih meditacijskih tehnik je
namreč mogoče v času le enega življenja izničiti vse posledice nekrepostnih pre-
teklih dejanj.

Postopna institucionalizacija tradicije jogijev se je začela z Milarepovim učen-
cem Gampopo, ki je nauk o meditacijskih praksah vključil v meniško strukturo reda
kadam (Powers, 2007, 403), ki sta ga v 11. stoletju ustanovila bengalski budistični
mojster Atiša (skrt. *Atiša*) in njegov tibetanski študent Dromtön. Gampopa je od-
ločitev, da postane menih, sprejel v svojih zgodnjih dvajsetih letih po smrti žene
in otrok. Predano se je posvečal študiju besedil, nekoč pa je slišal o skrivnostnem

6 Hagiografije (tib. *namthar*) znamenitih jogijev, kar še zlasti velja za Milarepovo (glej Tsangnyön Heruka, *The Life of Milarepa*, London 2010), imajo v tradiciji še danes izjemno pomembno vlogo, saj jogijem in menihom, pa tudi laikom, služijo kot nekakšen priročnik za uresničevanje idealov budizma v svojem življenju ter predstavljajo navdih za odločitev za življenje jogija. Nekatere hagiografije, sicer zapisane v prozi, sestojijo tudi iz meditacijskih pesmi (tib. *mgur*), ki opevajo razne vtise in medi-
tacijska izkustva, in so tako služile kot dostopen način podajanja kompleksnega duhovnega nauka najširšim množicam (Petek, 2022, 274).

7 Možnost osvoboditve v enem samem življenju prek izvajanja skrivnih meditacijskih praks je značil-
nost tantričnih hindujskih in budističnih sistemov.

jogiju Milarepi, ki se ga je odločil obiskati. Ko je Gampopa prispel na kraj, kjer je Milarepa meditiral, mu je ta ponudil lobanjo, do vrha napolnjeno z alkoholno pijačo iz ječmena (tib. *chang*). Gampopa je ponujeno zavrnil, saj bi s tem prekršil meniško zaobljubo o striktnem izogibanju uživanja alkoholnih pijač.⁸ A Milarepa je vztrajal in mu nato celo ukazal, naj popije opojno tekočino, kar je Gampopa naposled le storil. To simbolno dejanje velja za začetek sinteze puščavniških praks in meniškega reda, hkrati pa predstavlja tudi umik od navezanosti na kakršnekoli religijske zapovedi (Petek, 2022, 361). Te v budistični tradiciji sicer prispevajo k odrešenju iz sansare (skrt. *samsāra*, tib. *khorwa*), krogotoka ponovnih rojstev in smrti, s perspektive neodvisnih puščavnikov pa so razumljene tudi kot prepreka pri doseganju osvoboditve, saj lahko Buddhov nauk in meniška pravila postanejo predmet negativne navezanosti in posledično uklenjenosti v trpljenje (*ibid.*). Gampopa je naposled od Milarepe prejel tantrično iniciacijo in predano izvajal psihofizične tehnike v skladu z njegovimi napotki.

Gampopa se je po večletnem urjenju poslovil od Milarepe in se vrnil v samostan reda *kadam*, kjer je tantrični nauk predstavil svojim učencem (Powers, 2007, 404). S tem se je začela integracija samotnih tantričnih praks v meniško strukturo, na osnovi česar se je postopoma oblikoval meniški red *kagyū*, kar v tibetanščini pomeni »ustni prenos« oz. »šola ustnega prenosa«. Šola kot temelj duhovnega napredka opredeljuje meditacijske prakse, ki so pomembnejše od študija filozofskih besedil. Kot nakazuje tudi njeno ime, šola sledi načinu prenosa nauka z učitelja na učenca, kar izhaja že od mahasiddhe Tilope. V svojevrstni sintezi tantričnih izročil puščavnikov in meniške strukture, ki med drugim omogoča sistematično ohranjanje naukov predhodnih mojstrov, pa tiči eden od razlogov, da *kagyū* velja za eno od najbolj kompleksnih in dinamičnih šol v budizmu vadžrajana (*ibid.*, 405). Vzporodno z vpeljavo tantričnih praks v meniško strukturo se je puščavništvo ohranilo tudi kot povsem neodvisna tradicija jogijev, ki po zgledu Milarepe negujejo avtentično jedro najsvobodnejše oblike duhovnega življenja in osvobajanja (Petek, 2022, 369).

Red *kagyū* se je pozneje razvejal v številne šole in podšole, med katerimi je tudi *drukpa kagyū*. Njen začetnik je tibetanski mojster Tsangpa Gyará Yeshe Dorje (1161–1211), po smrti četrtega mojstra reda Peme Karpa (1527–1592) pa se je šola, znana tudi kot red »zmajskih jogijev«,⁹ razcepila na severno (tibetansko) in južno (butansko) vejo, ki sta se ustalili tudi v Ladakhu, kratek oris njunega razvoja pa sledi v petem poglavju tega prispevka.

8 Glej 8. poglavje »Srečanje z gurujem«, v: Stewart, J. M., *The Life of Gampopa. The Incomparable Dharma Lord of Tibet*, Ithaca, New York 1995.

9 Izraz *druk* namreč v tibetanščini pomeni zmaj.

3 Začetki budizma v Ladakhu

Po izročilu naj bi se budizem v Ladakh prvič razširil iz Kašmirja. Pri tem je imel ključno vlogo kralj Ašoka (skrt. *Aśoka*; 304 pr. n. št.–232 pr. n. št.), ki je po spreobrnitvi iz neusmiljenega tirana v predanega budista postal ključna osebnost pri razširjanju budizma po večjem delu Indije in tudi izven njenih meja (Keilhauer, Keilhauer 1985, 24). V času vladanja Mavrijskemu kraljestvu (ok. 268 pr. n. št.–232 pr. n. št.), ki je – z izjemo skrajnega juga podceline – obsegalo skoraj celotno področje današnje Indije, je Ašoka svoje misijonarje napotil v Kašmir že v času tretjega budističnega koncila v 3. stol. pr. n. št. v Pataliputri, in tako naj bi prek Kašmirja budizem dosegel tudi Ladakh. Med vladavino kralja Kaniške (skrt. *Kaniška*) med letoma 127 in 150 n. št., ko je bila dinastija Kušan na vrhuncu svojega razcveta, je ključno prelomnico predstavljala četrti budistični koncil, ki je potekal v Kašmirju in na katerem se je dokončno formiral budizem mahajana.¹⁰

Prvi vplivi iz Tibeta, kjer se je od 7. stoletja dalje začel uveljavljati budizem,¹¹ so Ladakh dosegli v poznem 8. stoletju. Med letoma 618 in 650 je centralnemu Tibetu vladal kralj Songsten Gampo, ki je bil budizmu silno naklonjen, za njegovo dokončno uveljavitev pa sta zaslužna Padmasambhava (skrt. *Padmasambhāva*), znan kot Guru Rinpoche (tib., »drag, dragoceni Guru«), in vladar Trisong Detsen, ki je v času svoje vladavine med letoma 704 in 755 poskrbel za dokončno ustalitev budizma (Petek 2022, 248). Padmasambhava, ki mu pripisujejo zasluge za razcvet budizma tudi v Butanu in Nepalju, k čemur je prispeval predvsem s tem, da je premagal in si s tem podredil duhove avtohtone tibetanske šamanske religije *bön*, naj bi v 8. stoletju obiskal tudi Ladakh. Votline, kjer naj bi meditiral, v deželi še danes veljajo za najsvetejše kraje.

Temeljni vir za proučevanje zgodovine Ladakha, med drugim tudi zgodovine budizma na tem območju, so *Ladaške kronike* (tib. *La dwags rgyal rabs*), ki so nastajale tekom 17. stoletja v času ladaške dinastije Namgyal. Kronike zajemajo zgodovino od prvega ladaškega kraljestva Maryul (930–1460), ki ga je ustanovil Lhachen Palgyigon (Petek, 1977, 17), potomec ene od tibetanskih dinastij, znan kot »oče Ladakha«, do konca dinastije Namgyal (1460–1842). O zgodovini budizma v Ladakhu pred 10. stoletjem obstajajo zgolj skope pisne omembe, medtem ko so zanesljivi arheološki dokazi iz tega časa zelo redki. Zgodnejše sledi indijskega budizma so izpričane predvsem v obliki podob buddh, izklesanih v skale. Kralj Lalitaditja Muktapida (skrt.

10 Kašmir je s četrtem budističnim koncilom postal glavno središče budizma v Indiji, kar je, ob sobivanju z nekaterimi hindujskimi filozofsko-religijskimi sistemi, zlasti šivaizmom in drugimi tantričnimi tradicijami, trajalo vse do 11. stoletja. Četrti koncil budizma theravada pa je leta 29. pr. n. št. potekal na Šrilanki; v tem času so bila besedila iz palijske zbirke, tj. korpus najzgodnejših budističnih besedil, prvič zapisana na palmovih listih (Petek, Ciglenečki, 2019, 25).

11 Čas od 7. do 9. stoletja je poznan kot prva faza razširjanja budizma v Tibetu, druga faza pa sega v čas med 10. in zgodnjim 13. stoletjem (Petek, 2022, 243).

Lalitāditya Mukṭāpīḍa), ki je v 8. stoletju vladal dinastiji Karkota na območju Kašmirja, je v severne predele Indije vabil številne umetnike in obrtnike, ki so gradili samostane in templje ter so domnevno tudi avtorji skalnih reliefov na območju Ladakha (Snellgrove, Skorupski, 1979, 6). Iz tega obdobja so tako ohranjene v skalo izklesane tathagate¹² v vasi Shey, kip bodhisattve Majtreje, ki je danes del gompe Mulbekh na območju Kargila, v kamen izklesani podobi bodhisattve Majtreje in Avalokitešvare¹³ v vasi Dras in kamniti relief Buddhe in bodhisattve v Padumu ter v okolici gomp Sani, Stongde, Karsha in Mune. V številnih študijah obstajajo tudi omembe, da je iz tega zgodnejšega obdobja tudi stupa (skrt. *stūpa*, tib. *chöten*) Kanika v zangskarški vasi Sani, vendar za to ni zanesljivih dokazov.

Kamniti relief tathagat v ladaški vasi Shey (Foto: Jan Ciglencečki)

12 Skrt. *tathāgata*, »tisti, ki je dokončno odšel«, tj. se osvobodil, dosegel nirvano oz. blaženo stanje po poslednji smrti, parinirvano (skrt. *parinirvāna*, pal. *parinibbāna*).

13 Skrt. *bodhisattva*, oznaka za osvobojenega, ki se odpove parinirvani in se po smrti vrne na svet z namenom odreševanja drugih živih bitij; skrt. *Maitreya*, *Avalokitešvara*.

Bodhisattva Majtreja v Mulbekhu, Kargil (Foto: Jan Ciglencečki)

Kamniti relief bodhisattav v Padumu (Foto: Jan Ciglencečki)

Panorama ladaške doline Zangskar (Foto: Jan Ciglenečki)

S formiranjem prvega ladaškega kraljestva Maryul, ki sega v obdobje drugega razširjanja budizma v Himalaji med 10. in 13. stoletjem, se je začelo intenzivno utrjevanje budizma v Ladakhu. Pri tem je imel pomembno vlogo tudi Yeshe Ö, vladar kraljestva Guge v zahodnem Tibetu, ki je leta 975 v Kašmir poslal skupino študentov-menihov, da bi se tam učili budistični nauk. Med njimi je bil tudi Rinchen Zangpo (958–1055 n. št.), pozneje znan kot Veliki prevajalec, ki je v Kašmirju in drugih predelih Indije pod vodstvom 75 indijskih modrecev študiral sanskrit in budistično filozofijo, nakar ga je, po povratku v Tibet, Yeshe Ö s skupino 15 učencev ponovno poslal v Kašmir (Snellgrove, Skorupski, 1980, 91, 94). Rinchen Zangpo je sanskrtska besedila prevajal v tibetanščino, po izročilu pa je zaslužen tudi za ustanovitev 108 samostanov na območju Ladakha in Tibeta (*ibid.*, 95), med katerimi je najstarejša znamenita ladaška gompa Alchi. S tem se je v Ladakhu začela bogata meniška tradicija, ki se vse od ustanovitve prvih samostanov dalje neprekinjeno ohranja vse do danes.

4 Začetki budizma v Zangskarju

Odročna ladaška pokrajina Zangskar,¹⁴ ki je skrita v zavetju visokih, težko prehodnih gorovij in prelazov, je še danes eno najmanj raziskanih predelov indijske Himalaje. Zamejujejo jo dolina Stod na zahodu in Lungnak na vzhodu s stičiščem v Padumu, administrativnem središču regije, na severu gorska veriga Zangskar in na jugu Veliki himalajski greben. Zahteven gorski teren z najvišjo goro Kamet (7756 metrov), prepreden z nenaseljenimi prostranstvi, kanjoni ter hudourniški in ledeniški rekami, je od nekdaj onemogočal lahke prehode med dolino in zunanjim svetom. Izoliranost tega področja je botrovala tudi k neprekinjenemu ohranjanju izvirne tradicije budiističnega puščavništva, od njenih začetkov vse do danes.

Oddaljena od glavnih trgovskih poti je bila dolina Zangskar v 17. in 18. stoletju za popotnike in raziskovalce z Zahoda, ki so odkrivali nepoznana področja Zahodne Himalaje, večinoma nezanimiva (Snellgrove, Skorupski, 1980, ix). Izjema v tem pogledu je bil pionir raziskovanja tibetanske kulture in jezika, madžarski filolog in orientalist Sándor Csoma de Kőrös (1784–1842), ki je v Zangskar iz Leh priprotoval junija 1823 in v dolini ostal 16 mesecev (*ibid.*). V času bivanja v zangskarškem kraljestvu Zangla, danes

14 Zangskar pomeni »beli baker«, ime pa se nanaša na nahajališče bakra (tib. *zangs*) na tem območju.

majhni vasici na severovzhodu doline, se je de Kőrös učil tibetanski jezik in budistično filozofijo pri lami Sangyeju Phuntsogu, ki je bil tesno povezan tako s kraljevsko družino v Zangli kot tudi s kraljem Paduma. Sangye Phuntsog, mojster v budistični filozofiji, tibetanski astrologiji in tradicionalni tibetanski medicini *amchi*, je izhajal iz generacije menihov iz samostana Dzongkhul in bil učenec lame Kunge Cholega, naslednika butanskega mojstra Ngawanga Tseringa, ki je imel ključno vlogo pri razcvetu tradicije jogijev v Zangskarju pa tudi na širšem območju Ladakha (Crook, Low, 2007, 183). De Kőrösevo bivanje v Zangli je bilo vsekakor prelomno, saj je v tem času začel pripravljati prvi tibetansko-angleški slovar in slovnico tibetanskega jezika, zaradi česar je Zangskar neločljivo povezan z začetki oblikovanja tibetologije kot znanstvene discipline.

Sándor Csoma de Kőrös, oče tibetologije
(Vir: Wikimedia Commons, javna last)

Palača-gompa v vasi Zangla, kjer je Sándor Csoma de Kőrös snoval prvi tibetansko-angleški slovar (Foto: Jan Ciglenečki)

Budizem je v Zangskar, tako kot v druge predele Ladakha, došel v 7. ali 8. stoletju (Dargyay, 1988, 124, 125), sicer pa je o zgodovini budizma v dolini, v primerjavi z drugimi predeli Ladakha, na voljo relativno malo zanesljivih podatkov. Zgodovinske kronike Zangskarja v nasprotju z ladaškimi namreč sestojijo iz kratkih in splošnih informacij, kronika kraljev Zangle pa podaja zgolj natančne opise kraljevskih rodov, medtem ko so o sami zgodovini budizma na tem območju še najbolj zgovorna zgodovinska dela o Kašmirju in nekateri viri tibetanskih budističnih mojstrov, kot sta denimo Butön Rinchen Drup (11. stoletje) in Pema Karpo (16. stoletje) (Snellgrove, Skorupski, 1980, 9).

Kot že omenjeno v tretjem poglavju prispevka, so na območju Ladakha, še pred vplivi tibetanske kulture in pozneje vadžrajanske veje budizma, izpričane zgodnejše sledi indijskega budizma, predvsem v obliki skalnih reliefov podob buddh in bodhisattav. Po nekaterih virih naj bi bila iz zgodnjega, tj. predtibetanskega obdobja, tudi stupa Kanika v samostanu Sani, danes najbolj cenjen budistični spomenik v Zangskarju, vendar za to ni trdnih dokazov. Zgrajena naj bi bila v času kušanskega kralja Kaniške v 2. stol. n. št., a obstajajo zanesljivejša pričevanja, da so stupo zgradili Kašmirci. Zangskar je bil pred prihodom Tibetancev namreč pod politično in vojaško upravo Kašmirja (*Kronike Zangskarja*, 1926, 156), poleg tega pa tudi napisi na stupi, ki sestojijo iz navedkov iz zbirke redovniških pravil *Vinajapitake* (skrt., pal. *Vinayapitaka*), tantričnih besedil in hagiografij Padmasambhave in Narope ter drugih znanih jogijev, gotovo niso nastali pred 11. stoletjem (Snellgrove, Skorupski, 1980, 9).

Posebej pomemben dogodek za zgodovino budizma v Zangskarju, deloma zavrit v legendo, pa sega v 8. stoletje in je, podobno kot za zgodovino celotnega Ladakha in drugih himalajskih dežel, povezan s prihodom legendarnega budističnega mojstra Padmasambhave, o čemer priča najstarejši ohranjeni dokument o zgodovini Zangskarja z naslovom *Hbo yig*, znan tudi kot *Knjiga Phugtala* (Francke, 1926, 151).

5 Začetki puščavniške tradicije in šole *drukpa kagyü* v Ladakhu in Zangskarju

Za najpomembnejši dogodek za razvoj tradicije puščavništva v Zangskarju, pa tudi v drugih predelih Ladakha, velja prihod kašmirskega mahasiddhe Narope, ki je v 11. stoletju meditiral na krajih, kjer danes stojita zangskarški gompi Sani in Dzongkhul. Njegova prisotnost v Zangskarju je privabljala številne jogije in jogini s širšega območja Ladakha, drugih predelov Indije in tudi izven njenih meja. Tako so tudi na drugih območjih Ladakha, kjer naj bi Naropa meditiral, pozneje nastala samotišča in gome, denimo Lamayuru, ki še danes veljajo za svete kraje.

Začetki institucionalizirane oblike puščavništva, tj. oblikovanje šole *drukpa kagyü* v Ladakhu in Zangskarju, segajo v 16. stoletje, v čas ladaškega kralja Jamyanga Namgyala, ki je deželi vladal med letoma 1595 in 1616 (Namgyal, 2018, 74). Njegova

družina je vzpostavila tesne vezi s tibetanskim duhovnim vodjo šole *drukpa kagyü*, Pemo Karpom (1527–1592). V zgodnjem 17. stoletju se je tibetanska šola *drukpa kagyü* zaradi spora glede vprašanja, kdo je resnična reinkarnacija Peme Karpa, razcepila v dve veji. Večina je kot resničnega naslednika oznanjala mojstra Pagsama Wangmoja (1593–1653), manjša skupina pa Ngawanga Namgyala (1594–1651), meniha iz gompe Ralung na zahodu Tibeta. Zaradi majhne podpore se je Ngawang Namgyal preselil na območje južnega Tibeta, kjer je ustanovil novo državo Butan, standardiziral jezik, osnoval zakone, formiral vlado in s tem poenotil številna plemena, razkrojena po deželi (*ibid.*, 75). Leta 1642 je ustanovil samostan Tashi Chodzong in s tem tudi uradno ustoličil svojo šolo, ki je znana kot butanska južna šola *drukpa kagyü*, poimenovana *lho 'brug*, ter tako postal prvi butanski Zhabdrung, »veliki lama«. V začetnem obdobju po razcepu šole so ladaški kralji bolj ali manj v enaki meri podpirali obe šoli, severno tibetansko (*byang 'brug*) in južno butansko vejo (*lho 'brug*) šole *drukpa kagyü*. Bolj naklonjen severni veji je bil menih Taksang Repa Ngawang Gyatso (1574–1651), ustanovitelj ladaških gomp Hemis, Chemrey in Wanla ter duhovni učitelj ladaškega kralja Senggeja Namgyala, ki je vladal med letoma 1616 in 1642. V Ladakh pa so množično potovali tudi butanski učenjaki in tako je še pred omenjenimi meniškimi institucijami, leta 1580, butanski mojster Chosje Modzin ustanovil gompo Stakna, ki je pripadala južni butanski veji. Gompe južne butanske šole v Zangskarju, ustanovljene v 17. stoletju, ki še danes veljajo za glavna središča institucionalizirane in hkrati neodvisne puščavniške tradicije, so vse do danes povezane z gompo Stakna.

Gompa Stakna, ki je zaradi oblike hriba, na katerem stoji, znana tudi kot »Tigrov nos« (Foto: Jan Ciglenečki)

A kljub duhovni in politični naklonjenosti, ki jo je uživala tibetanska veja šole *drukpa kagyü*, je bilo v tem času sobivanje med obema tokovoma, pa tudi drugimi šolami, relativno stabilno (Snellgrove, Skorupski, 1980, 14). To se je korenito spremenilo v času vladanja Deldana Namgyala (1642–1694), ki je podpiral Butan v vojni s Tibetom, kar je vodilo do številnih neljubih posledic za Ladakh, med drugim tudi do tibetansko-ladaške vojne (1679–1684). Na tem mestu velja izpostaviti predvsem Namgyalovo vladavino kot ključno točko v tesnih ne le političnih, ampak tudi duhovnih vezeh med Ladakhom, Zangskarjem in Butanom. Deldan Namgyal, duhovno povezan z butansko vejo *lho 'brug*, je s politično potezo, ko se je postavil na stran Butana, skušal omejiti tudi širjenje danes najbolj razširjene šole *gelug*¹⁵ in s tem zagotoviti prevlado šole *drukpa kagyü*. Tako se je šola v Ladakhu in zlasti Zangskarju ohranila vse do danes, živi pa sta ostali tudi politična in duhovna vez med Ladakhom in Butanom. Na širšem območju Ladakha sta danes zastopani tako severna kot južna veja šole *drukpa kagyü*, medtem ko se je v Zangskarju, med drugim tudi zavoljo tesnih vezi z gompo Stakna in njenim vodjo iz 19. stoletja, Stakno Rinpochejem, ustalila le južna veja *lho 'brug*.

6 Tradicija puščavništva in glavna jogijska središča v Zangskarju danes

Vsi zangskarški jogiji še danes pripadajo butanski južni šoli *lho 'brug*, začetnik katere je omenjeni butanski mojster Ngawang Namgyal. S šolo so povezane štiri zangskarške gompe, tj. Bardan, Dzongkhul, Sani in Stagrimo, vse ustanovljene v 17. stoletju, pomembnem času utrjevanja butanske veje šole *drukpa kagyü*, in še danes veljajo za glavna jogijska središča v dolini. Gompe Bardan, Dzongkhul in Stagrimo so od 19. stoletja dalje pod upravo gompe Stakna v Ladakhu, kar je povezano odločitvijo Gulaba Singha, takratnega vladarja Džammuja, ki je glavnega meniha gompe Stakna, Stakno Rinpocheja, imenoval za ladaškega vodjo zangskarških gomp (Crook, Low, 2007, 165, 166).

Poleg jogijev se v Zangskarju ohranja tudi tradicija jogini, ki pripadajo šoli *Shangpa kagyü*¹⁶ (»ustno izročilo moža iz Shanga«), znani kot skrivna veja šole *kagyü*. Ta ima svoje korenine v naukih kašmirske jogini Nigume, sodobnice Narope,¹⁷ in jogini Sukhasiddhi (skrt. *Sukhasiddhī*, tudi *Sukhadā*, *Sukha*), ki je Tilopi razkrila dve od šestih dharm, tj. jogo *barda* (vmesnega stanja med smrtjo in ponovnim rojstvom) in jogo prenosa zavesti. Za ustanovitelja šole velja Khyungpo Naljor Tsultrim Gönpo (ok. 1050–1140), učenec obeh jogini (Harding, 2022, 31). Na območju Zangskarja, nedaleč od gompe Sani, je ženski

15 Najmlajši red v budizmu vadžrajana, ki ga je v 15. stoletju ustanovil Je Tsongkhapa Lobzang Drakpa (1357–1419).

16 Šola je ime dobila po regiji Shang, kjer je Khyungpo Naljor Tsultrim Gönpo leta 1021 ustanovil prvi samostan (Harding, 2022, 31).

17 Po zapisih v hagiografijah in drugih izročilih naj bi bila jogini Niguma Naropova žena, preden sta se odločila za duhovno pot, medtem ko nekateri viri navajajo, da naj bi bila njegova sestra (Petek, 2022, 273).

samostan, ki pripada šoli *drukpa kagyü*, s katerim pa jogini, kot so nas seznanile same, niso neposredno povezane, vendar s tamkajšnjimi nunami negujejo stike z občasnimi obiski.

Hiša jogini nedaleč od centra Paduma (Foto: Jan Ciglenečki)

Jogini v svoji hiši (Foto: Nina Petek)

V nadaljevanju sledi kratek oris zgodovinskega in duhovnega pomena gomp Bardan, Dzongkhul, Sani in Stagrino za tradicijo jogijev ter osvetlitev njihove vloge v zangskarškem in nasploh ladaškem puščavništvu danes. Za glavnega pobudnika ustanavljanja gomp na območju Zangskarja, ki pripadajo butanski šoli *lho 'brug*, velja znameniti zangskarški jogi Ngawang Tsering (1657–1734), inkarnacija butanskega mojstra Ngawanga Namgyala, rojen v vasi Ating, nedaleč od gompe Dzongkhul. Že kot otrok je prejel številne nauke od potujočih jogijev, ki so meditirali v Zangskarju, ko pa je dopolnil trinajst let, je, skupaj s svojim bratom, postal menih v gompki Bardan (Maurer, 2015, 92, 99). Ko je odrasel, je veliko potoval po Indiji in drugih himalajskih deželah (Snellgrove, Skorupski, 1980, 57), večino življenja pa je preživel v okolici gompe Dzongkhul.

Gompa Bardan, kjer je Ngawang Tsering prebil svoja mladostniška leta, se nahaja v slikoviti dolini ob reki Lungnak približno dvanajst kilometrov južno od Paduma in iz daljave deluje kot nedostopna trdnjava. V 17. stoletju jo je ustanovil Deva Gyatso (*ibid.*, 57), sin takratnega kralja Paduma. O nastanku gompe govori legenda, ki med menihi in jogiji v Zangskarju kroži še danes. Nekoč naj bi lami Barawa vrana izmaknila baklo in jo odvrгла na mogočni skali nad deročo reko, kar je služilo kot napotek, naj se na tem kraju zgradi gompa. V gompki danes domuje jogi Stobgay, ki se je po dolgih letih samotnih umikov nastanil v celici znotraj samostana, meditira pa v naravi ali okoliških samotiščih, kjer meditacije občasno izvajajo tudi drugi zangskarški jogiji.

Kipec Ngawanga Tseringa (levo) v Naropovi votlini v gompki Dzongkhul
(Foto: Nina Petek)

Gompa Bardan ob reki Lungnak (Foto: Jan Ciglenečki)

Jogi Stobgay v svoji celici v gompi Bardan (Foto: Jan Ciglenečki)

Samotišče v okolici gompe Bardan (Foto: Nina Petek)

Med najbolj prikladnimi kraji za samotne meditacije ne le v Zangskarju, ampak tudi na širšem območju Ladakha, je gomba Dzongkhul, in sicer že vse od časov, ko je v okolici, kjer se je pred tem zadrževal mahasiddha Naropa, meditiral Ngawang Tsering. Ta je imel nekoč videnje, da mora okoli dveh votlin, kjer je meditiral Naropa, zrasti gomba (Crook, Low, 2007, 183). Ngawang Tsering, ki je v svojem življenju predano sledil zgledu Narope in Milarepe (Maurer, 2015, 92), je tako postal pobudnik gradnje gomp na svetih krajih, povezanih z Naropo. Poleg Dzongkhula je zaslužen tudi za gradnjo gompe Sani, za kar je poskrbel tako, da je številne menihe iz Zangskarja pošiljal v okoliške regije s prošnjami za donacije, s katerimi so bile financirane gradnje (Crook, Low, 2007, 165). Zaradi tega je še danes visoko cenjen med jogiji, menihi in domačini.

Pot do gompe Dzongkhul iz vasice Ating, rojstnega kraja Ngawanga Tseringa, vodi po široki soteski, ki se iz doline Stod v zahodnem delu Zangskarja vzpenja proti visokemu gorskemu grebenu na jugu. Gomba, ki se razteza pod strmim previsom, je bila zgrajena okoli votline, kjer naj bi meditiral Naropa. V votlini, počrneli od dima, v

kateri je med drugim tudi izvir svete vode, se nahaja skala z odtisom stopala vélikega jogija, kar priča o njegovi prisotnosti v enem od najpomembnejših samotišč v Ladakhu. Na strmem skalnatem pobočju nad gompo je druga Naropova votlina, kjer se danes, po pričevanju zangskarških jogijev, v najbolj zahtevnih meditacijskih tehnikah urijo jogiji s celotnega območja Ladakha. Jogiji gompo Dzongkhul obišejo tudi v času festivala Dzongkhul Huchot, ki poteka na šestnajsti ali sedemnajsti dan četrtega lunarnega meseca (tib. *saga*) po tibetanskem koledarju (v drugem ali tretjem tednu junija). Festival se odvija v vzdušju tihih, samotnih meditacij, brez bučnih skupnih obredij in tantričnih plesov v maskah ter množičnih obiskov domačinov, kar je sicer značilno za bolj poznani festival, ki poteka pod okriljem gompe Sani. Danes v celici, ki je del gompe Dzongkhul, stalno biva jogi Tashi, meditacijske prakse pa izvaja v omenjenem samotišču nad gompo in v okoliški naravi.

Gompa Dzongkhul v divji naravi zangskarške doline Stod
(Foto: Jan Ciglencečki)

Naropova votlina v strmem skalovju nad gompo Dzongkhul
(Foto: Jan Ciglenečki)

V nasprotju z drugimi gompami v Zangskarju, ki so locirane na strmih skalnatih pobočjih, stoji gompa Sani, za gradnjo katere je prav tako zaslužen Ngawang Tsering, na ravnici v istoimenski vasi tik ob glavni cesti, le slabih deset kilometrov zahodno od Paduma. Samostanski kompleks z dvema majhnima templjema na notranjem dvorišču je z vseh strani obdan z obzidjem. Na kraju, kjer stoji eden od templjev, naj bi po pričevanju številnih izročil v 11. stoletju meditiral Naropa in tako širše območje okoli pozneje zgrajene gompe zaznamoval s svojo duhovno močjo.

Gompa Sani (Foto: Jan Ciglencečki)

Okolica gompe, ki predstavlja nekakšen duhovni in geografski center pokrajine, je posejana s številnimi svetimi kraji, visoko cenjenimi tudi s strani domačinov. V neposredni bližini templja, kjer je meditiral mahasiddha, je znamenita stupa Kanika, zunaj kompleksa pa kamnite skulpture, med njimi tudi bodhisattva Majtreja. Zraven se nahaja pokopališče, po izročilu domovanje dakini (skrt. *dākinī*, tib. *khandroma*), ženskih božanstev, ki izvajajo daritve v ogenj, kjer so se pozneje številni jogiji urili v nočnih meditacijskih praksah, zlasti v kontemplaciji o smrti. Nasproti gompe, čez cesto, je tudi sveto jezero, sredi katerega je kip Padmasambhave na lotosovem cvetu. Okolico gompe Sani naj bi namreč še pred Naropo, v poznem 8. stoletju, obiskal Padmasambhava, ki je premagal zle duhove *böna* in jih spreobrnil v budizem, kraj pa preroško razglasil za »srečno pokopališče« (*ibid.*, 164).

Na gori, znani kot »Hrib draguljev« (tib. *Norbu ri*) ali »Pokopališki hrib« (*ibid.*), ki se nahaja na severni strani nasproti gompe, je v strme skalne previse iz lomljivega kamnja umeščena votlina, kjer naj bi Padmasambhava meditiral pet let. Po pričevanju menihov iz gompe Sani je votlina znana kot »Gurujevo samotišče«, imenujejo pa jo tudi Zong Bao ali Nyima Özer.¹⁸ Danes je preurejena v majhno kočo, ki jo jogiji občasno še vedno uporabljajo za pudže (skrt. *pūjā*), tj. skupna obredja in molitve.

18 Nyima Özer (1124–1192) je eden od prvih budističnih *tertönov*, odkriteljev skrivnih tantričnih besedil, ki so jih stari modreči namenoma skrili za prihodnje generacije učencev (Samuel, 2012, 178). Je tudi avtor hagiografije Padmasambhave.

Sveto jezero blizu gompe Sani s kipom Padmasambhave v daljavi
(Foto: Jan Ciglencečki)

Gompa Sani ima v tradiciji budističnega puščavništva ne zgolj v Zangskarju, ampak tudi na širšem območju Ladakha, zelo pomembno vlogo. Danes se namreč v gompi zangskarški jogiji srečujejo na skupnih pudžah, večinoma pozimi, občasno tudi julija in avgusta. V gompi v času med petnajstim in dvajsetim dnevom šestega lunarnega meseca (*chuto*) po tibetanskem koledarju (v prvem ali drugem tednu avgusta) poteka tudi vsakoletni festival Naro Nasjal, ki je posvečen Naropi. Na njem se zberejo jogiji iz Zangskarja in drugih predelov Ladakha, ki se na skupnih pudžah srečajo že nekaj dni pred začetkom dogodka.¹⁹ Pestro dogajanje, ki poleg jogijev, jogini, menihov in nun privabi tudi množice domačinov, je v nasprotju z omenjenim festivalom v gompi Dzongkhul spleteno iz bučnih tantričnih plesov v maskah ter skupnih obredij in meditacij. Sani je tako nekakšen center srečevanj puščavnikov in obeleževanja pomembnih praznikov v tradiciji, medtem ko v okolico gomp Bardan in Dzongkhul jogiji odhajajo zlasti na samotne meditacije.

Gompa Stagrimo, ki stoji na griču, znanem kot »Tigričin hrib«, jugozahodno od Paduma, je dom slavnih zangskarških jogijev že vse od časov, ko jo je v 17. stoletju ustanovil budistični mojster Dorje Dzinpa, rojen v Padumu, kamor so iz tibetanske regije Kham

19 Ko zangskarški jogiji, pa tudi drugi ladaški puščavniki, obišejo festival Naro Nasjal ali kateri drug pomemben religijski dogodek, se oblečejo v belo haljo. Bela barva je namreč simbol budističnih puščavnikov; predstavlja zmago nad sansaro in čistost uma, kar jogiji dosegaajo prek izvajanja meditacijskih praks v osami (Turek, 2013, 20).

Votlina Zong Bao (Nyima Özer), kjer je meditiral Padmasambhava
(Foto: Jan Ciglencečki)

priromali njegovi starši. Danes v gompi ne biva noben jogi, a jo pogosto obiskujejo puščavniki iz Ladakha in Dharamsale, ki meditirajo v gorskih samotiščih v njeni okolici.

Menihi v gompi skrbno čuvajo pisna pričevanja in predmete legendarnih jogijev, med katerimi je najbolj znan Sonam Konsum - Gonpo, ki je umrl leta 2006 v starosti 92 let. Lame v Stagrimu ga opisujejo kot vrhovni vzor jogijev. V idiličnem okolju gompe so meditali tudi drugi legendarni zangskarški jogiji, ki veljajo za velike duhovne avtoritete v dolini, njihova življenja pa za jogije in menihe še danes predstavljajo navdihujoč zgled duhovne poti. Poleg Gonpa je v okolici Stagrima meditiral tudi njegov sodobnik, jogi Nochung Tse. Po pripovedovanju menihov v Stagrimu sta bila oba jogija znana po svoji izurjenosti v meditacijah mahamudra²⁰ in *tummo*,²¹ ki sta ju izvajala na gori nad gompo. Imela sta skupnega guruja, lamo

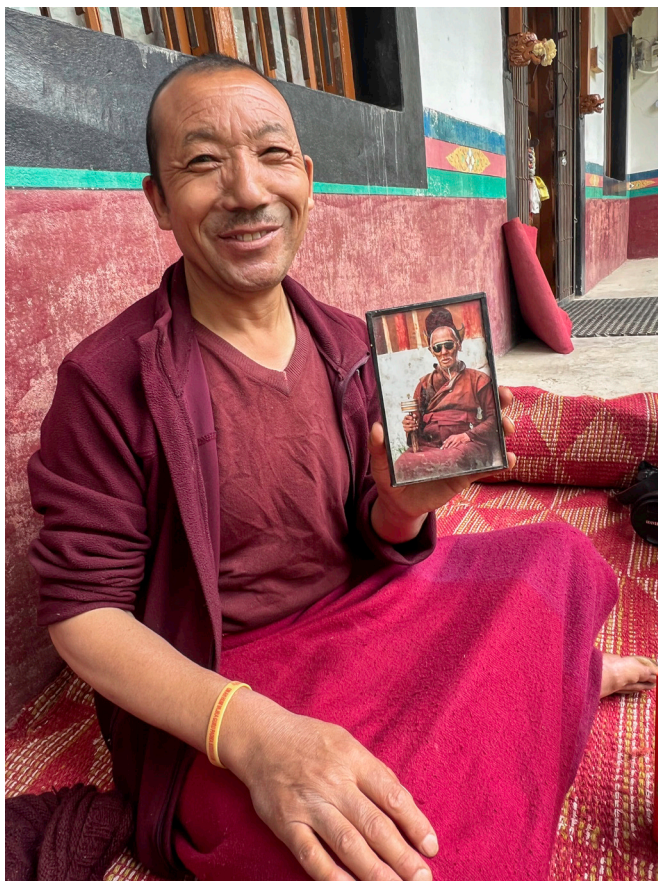
20 Skrt. *mahāmudrā*, tib. *chag chen*, »veliki pečat«, je oznaka za vrhovno stanje uma in meditacijsko prakso, ki vodi do uvida v praznino, tj. nestalno naravo vseh pojavov in s tem enakost vsega obstoječega.

21 Ena od šestih dharm oz. jog, ki prek izvajanja nekaterih psihofizičnih praks vodi do proizvodnje toplote v telesu. Jogiji v Zangskarju to prakso še posebej pogosto izvajajo pozimi, saj jim, poleg doseganja fizičnih in duhovnih moči, omogoča tudi preživetje mrzlih himalajskih zim. Kot so nas seznanili jogiji v Zangskarju, jo pozimi izvajajo tudi kot skupinsko meditacijsko tehniko ob svetem jezeru Tso Moriri v ladaški regiji Changthang, kjer temperature dosežejo tudi minus 40 stopinj Celzija.

Jogi Ratan v eni od izb gompe Sani v času festivala Naro Nasjal
(Foto: Nina Petek)

Norbuja, ki se je v različnih meditacijskih tehnikah izuril v vzhodnem Tibetu, narkar je prebival v Lahaulu v zvezni državi Himačal Pradeš, naposled pa v gompi Dzongkhul in zangskarški vasi Shilla.²² Njegov sodobnik, lama Thubten, je prav tako meditiral v okolici Stagrima, oba pa sta bila učenca legendarnega jogija Šakje Šrija (tib. in skrt. *Drubwang Śākya Śrī*, 1853–1919), tibetanskega jogija in vélikega mojstra v *dzogchenu*²³ in mahamudri.

Menihi v gompi in svojih celicah hranijo slike legendarnih jogijev ter pripovedujejo zgodbe o njihovih življenjih in meditacijskih praksah. Na fotografiji, ki jo lama Tsering Motup hrani v svoji celici, je znameniti jogi Nochung Tse

(Foto: Nina Petek)

22 Vas Shilla s samotno in divjo okoliško naravo je bila v tem času pomemben kraj, kjer so se zbirali zangskarški jogiji.

23 Dob. »vélika popolnost«; oznaka za filozofsko in meditacijsko tradicijo, ki temelji na prepletu številnih tehnik, katerih cilj je doseči čisto stanje uma, brez primesi pojmovnega.

Gompe Bardan, Dzongkhul, Sani in Stagrimo so torej vse od ustanovitve v 17. stoletju pa do danes pomembna središča tradicije budističnega puščavništva v Zangskarju. Medtem ko je gompa Sani center srečevanj jogijev, skupnih meditacij, obredij in festivalov, sta gompi Dzongkhul in Bardan namenjeni predvsem samotnim duhovnim praksam jogijev, danes pa v njunih celicah stalno prebivata dva jogija. Gompa Stagrimo je znana kot kraj, kjer so se v preteklosti zadrževali legendarni zangskarški jogiji, zato gorska samotišča v njeni okolici še vedno obiskujejo puščavniki iz širšega območja Ladakha in Dharamsale.

7 Med samoto in udeležnostjo v različnih plasteh družbenega

Med terenskim delom na območju Zangskarja nas je med drugim zanimalo tudi, ali so jogiji danes povsem ločeni od družbe ali so vključeni v določene segmente religioznega življenja domačinov. Zgodovinsko gledano se dinamika tega odnosa izrisuje že pri samih začetkih vadžrajanskega puščavništva. Tilopa in Naropa, prva jogija te tradicije, sta v stremljenju k doseganju nirvane večino svojega življenja prebila v samotnih meditacijah, medtem ko se je Milarepa, najvidnejši predstavnik budističnih jogijev, občasno vračal v družbo, in tako po tej plati uteleša paradoks puščavnikovega bivanja. Uvide, ki jih je dosegel pri izvajanju duhovnih tehnik v osami, je namreč prevedel v posvetni, tuzemski nauk, s katerim je seznanjal laike. Še danes se njegov lik in življenjska zgodba med ljudstvom ohranjata prek njegove hagiografije in tako ostaja nekakšen vezni člen med skrivnostnim svetom puščavnika in širšo skupnostjo. V tem pogledu so pomembne tudi priljubljene zbirke Milarepovih meditacijskih pesmi (tib. *mgur*), ki so jih recitali in peli potujoči pripovedovalci zgodb, da bi ljudi opominjali na pomembnost dobrih, »belih« (tib. *dkar*) dejanj, ki vodijo v boljše bivanje v tem in naslednjem življenju. Hagiografija in pesmi so zapisane v preprostem jeziku, blizu govorjenemu, poleg tega pa se običajnim ljudem približajo tudi s svojo odkritosrčnostjo, spontanostjo, slikovitostjo in živahnostjo, čeprav govorijo o zapletenih filozofskih resnicah budizma in vrhovnih meditacijskih uvidih.

Milarepa pa je bil znan tudi po tem, da je prek svojih duhovnih praks v osami pridobil številne moči in nadnaravne sposobnosti, ki jih je, ko je prišel v družbo, pred ljudmi tudi demonstriral in s tem privabljal nove sledilce. S temi močmi je omilil škodljive sile in duhove narave, ki so nadlegovali skupnost, in tako so ljudje začeli verovati, da ima od puščavnika korist celotna družba. Lokalna skupnost je jogiju v zameno priskrbela vse potrebno za dolga obdobja osame visoko v gorah. Puščavnik je tako na nek način odvisen od sveta, iz katerega se je umaknil.

Naši pogovori z jogiji v Zangskarju so potrdili, da so kljub navidezni družbeni inerciji aktivni člani družbe in na ta način sledijo zgledu Milarepe. Po pričevanju domačinov so jogiji med ljudmi po vsej dolini zelo spoštovani. Poučujejo jih Buddhov nauk, tj. dharmo (skrt. *dharma*, tib. *chö*), poleg tega pa verjamejo, da uspešno premagujejo črno magijo in demone, ki obsedejo ljudi. V njih vidijo mojstre v tradicionalni medicini *amchi*, zato jogiji redno obiskujejo njihove domove in skrbijo za ustrezno zdravljenje. V tem se odslikava tudi vrhovni etični ideal mahajanskega budizma, tj. sočutje (skrt. *karuṇā*, tib. *nyingjé*), ki se kaže v jogijevi nesebični in brezpogojni pomoči vsem čutečim bitjem.

Na področju Zangskarja je večja dosegljivost jogijev med drugim posledica sprememb, ki jih v družbeno življenje prinaša vse večja dostopnost interneta. Danes tako rekoč vsi jogiji, ki smo jih srečali, uporabljajo mobilne telefone, ki jim služijo za komunikacijo z domačini, če slednji potrebujejo njihovo pomoč, poleg tega pa tako ostajajo v stikih tudi s svojimi učitelji. Njihove telefonske številke so nam pogosto posredovali lokalni lame in za srečanja v njihovih samotiščih smo se dogovorili prek aplikacije za pogovore WhatsApp. A kljub tem spremembam puščavniška tradicija še vedno ohranja izvorno ezoterično jedro nauka, ki za neposvečene praviloma ostaja nedostopno in ga je mogoče posredovati le prek odnosa med gurujem in učencem. Jogiji iz Zangskarja ostajajo učitelji mlajšim generacijam jogijev in tako ohranjanjo kontinuiteto starodavnega izročila.

Posebej zanimiv je primer »družine« omenjenih štirih jogini iz šole *Shangpa kagyü*, ki živijo v hiši nedaleč od centra Paduma, tako rekoč v središču družbenega življenja. Jogini, danes stare med 60 in 90 let, so se 45 let skupaj urile v raznih meditacijskih praksah v Butanu, v starosti pa so se vrstile v svoj rojstni kraj. Med domačini so dobro poznane in jih ti pogosto obiskujejo. K njim dnevno prihajajo na skodelico čaja, pogovor, nasvet in učenje Buddhove dharme. Tako kot jogiji so tudi jogini mojstrice v medicini *amchi*, prav tako pa so učiteljice mladim jogijem in jogini.

Naše proučevanje žive tradicije jogijev in jogini v Zangskarju je zgolj kamenček v mozaiku raziskav puščavništva v Ladakhu. V prihodnjih letih nameravamo raziskave razširiti na druga območja Ladakha in indijske Himalaje, kot sta dolina Spiti in Lahaul v indijski zvezni državi Himačal Pradeš. Prav tako nas zanimajo analogije v drugih himalajskih državah, tj. Butanu, Nepalju in Tibetu, s čimer se bo postopoma izrisal širši vzorec sodobnih izrazov puščavništva, njegovega pomena v budistični družbi 21. stoletja in vloge pri ohranjanju temeljnih idej same budistične tradicije.

Bibliografija

Crook, J., J. Low, *The Yogins of Ladakh: A Pilgrimage Among the Hermits of the Buddhist Himalayas*, Delhi 2007.

- Dargyay, E. K., Buddhism in Adaptation: Ancestor Gods and Their Tantric Counterparts in the Religious Life of Zangkar, *History of Religions* 28 (2), 1988, str. 123–134.
- Francke, A. H., *Introduction. The Chronicles of Zaṅs-dkar*, v: *Zaṅs-dkar, Antiquities of Indian Tibet, Part (Volume) II. The Chronicles of Ladakkh and Minor Chronicles. Texts and Translations with Notes and Maps* (prev. Francke, A. H., ur. Thomas, F. W.), Kalkuta 1926, str. 151–152.
- Harding, S., Translator's Introduction, v: Kongtrul, J., *Shangpa Kagyu. The Tradition of Khyungpo Nalyor. Part One* (prev. Harding, S.), Colorado 2022, str. 31–58.
- Keilhauer, A., P. Keilhauer, *Ladakh und Zangkar: Lamaistische Klosterkultur im Land zwischen Indien und Tibet*, Köln 1985.
- Maurer, P., Isn't Life Miserable? The Youth of the Yogin Ngawang Tshering from Ladakh, *Tibetan Journal* 40 (2), 2015, str. 89–112.
- Namgyal, T., Lineage and Linkages between Stag na lho 'brug Monastery of Ladakh and 'Brug pa Tradition of Tibetan Buddhism of Bhutan, *The Tibet Journal* 43 (2), 2018, str. 73–87.
- Petek, L., *The Kingdom of Ladakh, c. 950–1842 A. D.*, Rim 1977.
- Petek, N., J. Ciglenečki, Prvi koncili u kršćanstvu i budizmu. Strukturne analogije i povijesne sličnosti, *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 74 (1), 2019, str. 15–32.
- Petek, N., *Na pragu prebujenja. Svetovi sanj v budizmu*, Ljubljana 2022.
- Powers, J., *Introduction to Tibetan Buddhism*, Ithaca, New York 2007.
- Samuel, G., *Introducing Tibetan Buddhism*, London 2012.
- Snellgrove, D. L., T. Skorupski, *The Cultural Heritage of Ladakh, Vol. 1., Central Ladakh*, Warminster 1979.
- Snellgrove, D. L., T. Skorupski, *The Cultural Heritage of Ladakh, Vol. 2., Zangskar and the Cave Temples of Ladakh*, Warminster 1980.
- Stewart, J. M., *The Life of Gampopa. The Incomparable Dharma Lord of Tibet*, Ithaca, New York 1995.
- The Life and Teaching of Nāropa* (prev. Guenther, H. V.), Oxford 1974.
- Tsangnyön Heruka, *The Life of Milarepa* (prev. Quintman, A.), London 2010.
- Turek, M. M., »*In This Body and Life*«. *The Religious and Social Significance of Hermits and Hermitages in Eastern Tibet Today and During Recent History* (doktorska disertacija), Berlin 2013.
- Zaṅs-dkar (Kronike Zangskarja), v: *Antiquities of Indian Tibet, Part (Volume) II. The Chronicles of Ladakkh and Minor Chronicles. Texts and Translations with Notes and Maps* (prev. Francke, A. H., ur. Thomas, F. W.), Kalkuta 1926, str. 152–162.

Budizem v himalajskih puščavah: tradicija jogijev in jogini v Zangskarju

Ključne besede: *vajrayāna*, budistično puščavništvo, *yogi*, *yoginī*, *drukpa kagyū*, Zangskar

Članek predstavi nekatere vidike sodobnega puščavništva v budizmu *vajrayāna* v samotni dolini Zangskar na območju zveznega teritorija Ladakh v predelu indijske Himalaje, kjer se neprekinjeno ohranja že vse od 11. stoletja dalje, ko je tamkajšnje kraje obiskal legendarni budistični mojster Naropa. Kratkemu zgodovinskemu orisu prihoda budizma v Ladakh sledi osvetlitev začetkov tradicije budističnih puščavnikov, tj. jogijev in jogini (*yogi*, *yoginī*), iz katere se je pozneje formirala šola *drukpa kagyū*. V nadaljevanju prikaže okoliščine ustalitve njene južne butanske veje (*lho 'brug*) v Zangskarju, k čemur je prispeval zlasti zangskarški mojster Ngawang Tsering iz 17. stoletja, ki mu pripisujejo tudi zasluge za ustanovitev nekaterih meniških institucij butanske veje na tem območju. Na osnovi izsledkov, pridobljenih tekom našega terenskega dela v dolini, prispevek predstavi pomen štirih meniških institucij (Bardan, Dzongkhul, Sani in Stagrimo) za tradicijo puščavništva danes, hkrati pa oriše tudi vlogo jogijev in jogini v lokalnih skupnostih. Ti še danes sledijo zgledu Milarepe, prvega puščavnika, ki je poleg bivanja v samoti negoval tudi vezi z družbo in s tem uresničeval vrhovni budistični etični ideal sočutja.

Buddhism in the Himalayan Deserts: The Tradition of Yogis and Yoginis in Zangskar

Keywords: *Vajrayāna*, Buddhist eremitism, *yogi*, *yoginī*, *drukpa kagyū*, Zangskar

This paper presents some aspects of the contemporary *Vajrayāna* Buddhist eremitic tradition in the secluded Zangskar valley in the Union Territory of Ladakh (Indian Himalayas), where it has been continuously preserved since the 11th century. A brief historical sketch of the arrival of Buddhism in Ladakh is followed by an outline of the origins of the Buddhist eremitic tradition of yogis and yoginis (*yogi*, *yoginī*), from which the *drukpa kagyū* school was later formed. It further presents the circumstances of the establishment of its southern Bhutanese branch (*lho 'brug*) in Zangskar, which was founded by the 17th century Zangskari master Ngawang Tsering, who is also credited with establishing some of the monastic institutions of the Bhutanese branch in the area. Based on the findings of our research in the valley, the paper presents the importance of four monastic institutions (Bardan, Dzongkhul, Sani and

Stagrimo) for the eremitic tradition today, and outlines the role of yogis and yoginis in the local communities. These individuals are still following the example of Milarepa, the first yogi, who, in addition to living in solitude, cultivated ties with society and thus embodied the supreme Buddhist ethical ideal of compassion.

O avtorjih

Dr. **Nina Petek** je docentka na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer poučuje predmete s področja azijskih filozofsko-religijskih tradicij, s posebnim poudarkom na filozofskih tradicijah in religijah Indije. Raziskovalno se ukvarja z ontologijo in epistemologijo v filozofskih šolah Indije in Tibeta ter tradicijo budističnega puščavništva. Prevaja iz sanskrta v slovenščino, poleg tega pa je avtorica dveh znanstvenih monografij: *Bhagavadgita. Onstran vezi, tostran svobode* (2021) in *Na pragu prebujenja. Svetovi sanj v budizmu* (2022). Je direktorica Inštituta za študije meništva in kontemplativne znanosti.

E-naslov: nina.petek@ff.uni-lj.si

Dr. **Jan Ciglenečki** je docent na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer poučuje predmete s področja antične in srednjeveške filozofije ter azijskih filozofsko-religijskih tradicij. Pri Inštitutu za študije meništva in kontemplativne znanosti njegovo primarno področje raziskovanja predstavljajo vzhodne meniške tradicije, zlasti egiptovsko puščavništvo. Med letoma 2018 in 2019 je pod okriljem Ameriškega raziskovalnega centra v Egiptu (ARCE) vodil projekt »Ogrožene puščavske naselbine: dokumentiranje koptske dediščine v Srednjem Egiptu in Vzhodni puščavi«.

E-naslov: jan.ciglenecki@ff.uni-lj.si

About the authors

Nina Petek, Ph.D., is an Assistant Professor at the Department of Philosophy, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia, where she teaches courses on Asian philosophical and religious traditions, with a special focus on the philosophical traditions and religions of India. Her research interests involve ontology and epistemology in the philosophical schools of India and Tibet, and the tradition of Buddhist eremitism. She translates from Sanskrit into Slovene and is the author of two scientific monographs, *The Bhagavad-Gita. On the Farther Side of Ties, on the Inside of Freedom* (2021), and *On the Threshold of Awakening. The Realms of Dreams in Buddhism* (2022). She is the director of the Institute for Monastic Studies and Contemplative Sciences.

Email: nina.petek@ff.uni-lj.si

Jan Ciglencečki, Ph.D., is an Assistant Professor at the Department of Philosophy, Faculty of Arts, University of Ljubljana, where he lectures on ancient and medieval philosophy as well as on Asian religious-philosophical traditions. At the Institute for Monastic Studies and Contemplative Sciences his primary research focus is on the monastic traditions of eastern Christianity, particularly the Egyptian “Desert Fathers”. During the years 2018 and 2019 he conducted a project “Endangered Hermitages: Documenting Coptic Heritage in Middle Egypt and in the Eastern Desert” under the auspices of American Research Center in Egypt (ARCE).

Email: jan.ciglencecki@ff.uni-lj.si